

***ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİ
VE BARIŞ***

Atilla SANDIKLI

Doç. Dr.
BİLGESAM Başkanı

Erdem KAYA

BİLGESAM Araştırma Koordinatörü

ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİ VE BARIŞ

Uluslararası ilişkiler, Batı literatüründeki çeşitli eserlerden felsefi temellerini alarak 1. Dünya Savaşı sonrası dönemde ayrı bir disiplin hüviyeti kazanmaya başlamıştır. Uluslararası arenadaki egemen aktörlerin diğer egemen aktörler karşısındaki hareket tarzlarını açıklamaya ve tahmin etmeye yönelik geliştirilen teorik yaklaşımlar aynı felsefi temeller üzerine inşa edilmiştir. İlk teorik yaklaşımlar Antik Yunan kaynaklı pozitivist bakış açısıyla tasarlanan varsayımlarla devletlerarası münasebetleri gözlemlenebilir gelişmeler dâhilinde izah etmeye çalışmıştır. Uluslararası ilişkiler disiplininin ortaya çıkışına zemin hazırlayan gözlemlenebilir gelişmeler ise çoğunlukla savaşlardır. Savaşlar; uluslararası sistemin aktörlerini dönüştürme ve devletlerarası düzeni değiştirme işlevlerinden ötürü birincil önceliğe sahip hadiseler olarak değerlendirilmiştir.

Bu nedenle, uluslararası ilişkiler disiplini ortaya çıktığında doğrudan barış kavramıyla ilgilenmemiş, daha çok uluslararası düzenin, savaşların ve tarihteki ilgili gelişmelerin teorik değerlendirmelerine odaklanmıştır. Barış kavramı ancak devletlerarası düzen ve savaşlar kapsamında dolaylı olarak ele alınmıştır. Bunun sonucu olarak uluslararası ilişkiler disipliniinde barış kavramı üzerine yapılan çalışmalar, savaş üzerine yapılan çalışmaların gölgesinde kalmıştır. Mevcut literatürde uluslararası çatışmalar ve terörizm konularında gerçekleştirilen bilimsel araştırmalar barışın tesisi, sürdürülebilirliği ve korunması hakkındaki araştırmalardan oldukça fazladır. Uluslararası ilişkilerin bir alt dalı olarak ortaya çıkan çatışma çözümü ve barış çalışmaları disiplini dahi barış kavramını geliştirmekte

başarısız olmuş, aksine savaşa neden olan dinamikleri açıklamaya girişmiştir. Şiddet, insan doğasının ve devletlerarası etkileşimin doğal bir yönü olarak değerlendirilmiş, karar alıcıları barışa ikna edebilecek iklimin niteliklerinden ziyade devletleri silahlı güç kullanmaya sevk eden sebepler üzerinde durulmuştur.¹

Ancak, son dönemlerde uluslararası ilişkilerde barış konusu odaklı akademik dergilerin, enstitülerin, yüksek lisans ve doktora programlarının ve derslerinin arttığı gözlemlenmiştir. Bu süreçte uluslararası siyasi gelişmeler kapsamında barış olgusunu ele alan yayınların çoğalması beklenmektedir. Ampirik verilerdeki çeşitlilik uzun dönemde barışı inceleyen teorik literatürün zenginleşmesine hizmet edecektir. Disiplinin mevcut teorik literatüründeki barış kavramının incelenmesi ise uluslararası ilişkiler akademisini ve öğrencilerini bu yönde entelektüel çaba sarf etmeye teşvik edebilir. Böyle bir mülahaza ile hazırlanan bu çalışma; uluslararası ilişkiler teorilerinde barış kavramının nasıl ele alındığını analiz etmekte, disiplinde barışla ilgili teorik literatürün genel çerçevesini ortaya koymaktadır. Çalışmada, Pozitivist teorilerden İdealizm, Liberalizm, Uluslararası Entegrasyon Teorileri, Demokratik Barış Teorisi, Realizm ve Marksizm; postpozitivist teorilerden ise Eleştirel Kuram ve Postyapısalcılık'ın barışın tesisine ilişkin yaklaşımları incelenmektedir.

POZİTİVİST TEORİLERDE BARIŞ KAVRAMI

İdealizm Geleneğinde Barış Kavramı

İdealizm'in dünya barışının nasıl gerçekleşebileceğine ilişkin yaklaşımı; bütün halkların hür iradesiyle kendi yönetimlerini tayin edebilme hakkı, uluslararası hukukun üstünlüğü, devletlerarası ticari ilişkiler, uluslararası işbirliğini sürekli kılacak devletlerarası teşkilatlar ve dünya genelinde etkili olabilecek federal bir idare sistemi gibi fikirlere dayanır. İdealist düşünürler, bu alanlardaki ilerlemelerden hareketle uluslararası sistemde

¹ Oliver P. Richmond, *Peace In International Relations* (New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2008), 1-4.

nihai barışa doğru bir gelişme olduğu kanaatine sahip olmuşlardır. İdealizm geleneği; Jeremy Bentham, John Locke, Adam Smith, Immanuel Kant ve Thomas Paine gibi düşünürlerin fikirlerinden beslenerek ortaya çıkmış; Sir Alfred Zimmern, Norman Angell, Philip Noel-Baker gibi isimlerin çalışmalarıyla gelişmiştir. İdealist yaklaşım, Woodrow Wilson'ın 1918 yılında ABD Senatosu ve Temsilciler Meclisi'nin ortak oturumunda beyan ettiği 14 İlke doğrultusunda uluslararası ilişkilerde somut uygulamalarını bulmaya başlamıştır.

İdealizm'e göre uluslararası sistemde barışçıl ve adil dünya düzenine doğru bir ilerleme vardır. İnsan doğası özünde barışçıldır ya da barış içinde bir arada yaşama yönünde olgunlaşabilecektir. Devletler demokratik değerlerle donatıldıkça diğer devletlerle olan ihtilaflarını savaşıarak değil sulh yoluyla çözmeye yönünde irade gösterecek, ortak menfaatleri ön planda tutarak işbirliğine yönelecektir. Devletlerarası etkileşimde savaş kaçınılmaz değildir. Savaşlara yol açan faktörler devletlerarası teşkilatlar tarafından denetim altına alınabilir. İdealist bakış açısı savaşın ebediyen ortadan kaldırılabileceğini, evrensel ve nihai bir barışın gelecekte gerçekleşebileceğini ileri sürer. Tüm düşmanlıkların sona erdirilmesi, devletlerin savaşma yeteneklerinin asgariye indirilmesi ve silahlı kuvvetlerin sadece iç güvenliği sağlayabilecek ölçekte tutulması kalıcı barış için gereklidir. Immanuel Kant, devletlerarası antlaşmaların ileride çatışmalara mesnet teşkil edebilecek gizli maddeler içermesine ve sürekli orduların varlığına bu nedenle karşı çıkmıştır.²

İdealizm'e göre uluslararası barışın sağlanabilmesi, bütün halkların hür iradesiyle kendi yönetimlerini tayin edebilme hakkına sahip olmasıyla ilişkilidir. Bir milletin başka bir milletin egemenliği altında bulunması sürdürülebilir barışı imkânsız kılmaktadır. Woodrow Wilson kendi geleceğini tayin ilkesini dünya barışı için gerekli görmüş, dönemindeki imparatorluklar bünyesinde yer alan halkların bağımsızlığını savunmuştur.³

² Immanuel Kant, *Toward Perpetual Peace: A Philosophical Sketch* (1795), 1-2, <http://www.earlymoderntexts.com/pdf/kantpeac.pdf>.

³ Woodrow Wilson, "The Fourteen Points," içinde *Classics of International Relations*, der. John A. Vasquez, (New Jersey: Prentice-Hall Inc., 1996), 38-40.

Kant; veraset, mübadele, alım-satım veya hibe yoluyla hiçbir devletin başka bir devletin hâkimiyeti altına girmemesi gerektiğini belirtmiştir. Üzerinde bulunduğu toprak ve diğer zenginlikler devletin özel mülkiyeti olabilir, ama devlet alınıp satılabilecek bir mülk değildir. Devlet kendi geleceğini kendisi tayin eden bir toplulukla devlettir ve başka bir otoriteye bağlı varlık gösteremez. Kant'ın ebedi barışın tesisi için kurulmasını öngördüğü dünya federasyonu bağımsız devletlerden oluşmaktadır.⁴

İdealizm geleneği küresel barışın tesisi için devletlerarası anlaşmazlıkların giderilmesinde uluslararası hukuk ilkelerinin esas alınması gerektiğini ileri sürer. Devletlerin barış içinde bir arada varlık gösterebilmesi için bazı norm ve kurallara ihtiyaç vardır. Bu norm ve kurallar Hugo Grotius'un doğal hukuk tanımında yer alan nefsi müdafaa ve özel mülkiyet haklarının uluslararası düzeye uyarlanabileceği düşüncesi ile ele alınmaya başlamıştır. Grotius'a göre devletler kendi barışı ve çıkarları gereği uluslararası hukuka bağlı kalmalıdır.⁵ Immanuel Kant, sürdürülebilir küresel barışı mümkün kılacak federal birliğin muhafaza edilmesinde uluslararası hukukun üstünlüğe işaret etmiştir.⁶ Dolayısıyla İdealizm'e göre kalıcı barış, devletlerin aralarındaki sorunları uluslararası hukuk ilkeleriyle çözebildiği bir düzende sağlanabilir. Dünya barışı devletlerarası problemleri çözüme kavuşturacak bir yargı sisteminin geliştirilmesiyle korunabilir.

İdealizm, küresel barışın yerleşmesinde ülkeler arasındaki iktisadi ilişkilerin önemine değinir. Adam Smith, birey-toplum ilişkisi kapsamında geliştirdiği “menfaatlerin uyumu” ilkesinden hareketle ekonomik alanda devletlerin tekil çıkarlarının uluslararası toplumun faydasına hizmet ettiğini öne sürmüştür. Kendi halkının refahı için çaba harcayan bir devlet aynı

⁴ Kant, *Toward Perpetual Peace*, 2-9.

⁵ Hugo Grotius, “Prolegomena to The Law of War and Peace,” içinde *Classics of International Relations*, der. John A. Vasquez, (New Jersey: Prentice-Hall Inc., 1996), 402-403.

⁶ Kant, *Toward Perpetual Peace*, 17.

zamanda uluslararası toplumun refahına katkıda bulunmaktadır.⁷ Woodrow Wilson, küresel barışın sağlanabilmesi için uluslararası ticaretin önündeki engellerin kaldırılması gerektiğini 14 İlke arasında zikretmiştir.⁸ Serbest piyasa ekonomisinin küresel ölçekte geçerli olması ile devletlerarası ticari ilişkiler gelişecek; karşılıklı ekonomik çıkarlar, devletleri barışın korunması yönünde ortak hareket etmeye zorlayabilecektir.

İdealist düşünürler dünya barışının küresel ölçekte gerçekleştirilecek devletlerarası işbirliğiyle mümkün olabileceğini kabul ederler. Dünya barışı, devletlerin tekil girişimleri ile değil uluslararası sistemin küresel ölçekte ortak hareket etmesiyle sağlanabilir.⁹ Kant, bağımsız cumhuriyetlerin tesis edeceği federal bir yapının küresel barışı sürekli kılabileceğini ileri sürmüştür. Uluslararası hukuk bu federal yapı sayesinde etkili bir şekilde uygulanabilecek, devletlerarası savaş tamamen ortadan kaldırılabilecektir.¹⁰ Wilson, dünya barışının devletler topluluğunun ortak çabasıyla sağlanabileceğini ve sürdürülebileceğini ifade etmiş, uluslararası bir teşkilatın bu işlevi yerine getirebileceğini belirtmiştir.¹¹

İdealist düşünürler, 1. Dünya Savaşı sonrası dönemde demokratik yönetimlerin yaygınlaşması ve Milletler Cemiyeti'nin güçlenmesi ile evrensel barışın tesis edilebileceğine kanaat getirmişlerdir. Demokrasi ile yönetilen devletler diğer devletlerle işbirliği içinde hareket edecek, dünya çapında ağırlığı artan Milletler Cemiyeti'nin sağlayacağı uluslararası siyasi iklim de dünya barışını temin edebilecektir. 1. Dünya Savaşı sonrası Versay düzeni ve Milletler Cemiyeti ile uluslararası barış sürdürülemediği için İdealizm güncelliğini yitirmiş, aynı gelenekten beslenen uluslararası ilişkiler yaklaşımları; Liberalizm, Neoliberalizm, Demokratik Barış Teorisi, Plüralizm, Fonksiyonalizm ve Transnasyonalizm gibi teorilerle devam etmiştir.

⁷ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2004), 360-361.

⁸ Wilson, "The Fourteen Points," 39.

⁹ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası İlişkilere Giriş* (İstanbul: Der Yayınları, 2009), 13.

¹⁰ Kant, *Toward Perpetual Peace*, 9-10.

¹¹ Wilson, "The Fourteen Points," 40.

Liberalizm ve Neoliberalizm

I. Dünya Savaşı sonrası dönemde Avrupa’da faşizmin ve diktatörlerin güçlenmesi İdealizm’in tasvir ettiği nihai barışın gerçekleşmesi ümidini önemli ölçüde zedelemiştir. Liberal bakış açısı bu nedenle İdealizm’in dünya federasyonu ve topyekûn silahsızlanma gibi “ütöpik” hedeflerini daha uygulanabilir bir çizgiye çekerek kalıcı barışın tesisi için pragmatik araçlara odaklanmıştır.¹² Liberalizme göre dünya barışı; siyasi ve ekonomik liberal normların ulusal ve uluslararası düzeyde yerleşik hale gelmesi, karşılıklı bağımlılığın ve etkileşimin artması, devletlerarası teşkilatların öncülüğünde gerçekleştirilecek uluslararası işbirliği, yönetim ve insan haklarının korunmasıyla gerçekleşebilir.

İnsan doğasının barışa eğilimli olduğunu kabul eden Liberalizm, liberal demokrasilerin sürdürülebilir küresel barış için en uygun yönetim şekli olduğunu savunmuştur. Bireylerin haklarını devlete karşı koruyabilecek liberal anayasalarla yönetilen demokrasiler iç barışını muhafaza edebilecektir. Ulusal düzeyde liberal demokratik düzeni tesis etmiş ülkeler uluslararası seviyede diğer devletlerle ortak siyasi ve ekonomik çıkarlar doğrultusunda işbirliğine gidecektir. Joseph A. Schumpeter, liberal kurumların ve değerlerin barış üzerindeki olumlu etkisine işaret etmiş, kapitalizm ve demokrasinin barışın tesisinde iki önemli dinamik olduğunu ileri sürmüştür.¹³

Liberalizm, dünya barışının serbest piyasa ekonomisi kurallarının geçerli olduğu bir sistemde mümkün olabileceğini iddia etmiştir. Ekonomik ilişkiler devletleri ortak menfaatlere sahip aktörler haline getirmekte, karşılıklı ticareti mümkün kılan barış ortamını koruyacak iradeyi ortaya çıkarmaktadır. Montesquieu barışı, uluslararası ticaretin doğal bir sonucu olarak değerlendirmiş, aralarında bağımlılık bulunan

¹² Richmond, *Peace In International*, 32-33.

¹³ Michael W. Doyle, “Liberalism in World Politics,” içinde *Essential Readings in World Politics*, der. Karen A. Mingst & Jack L. Synder (New York: W. W. Norton & Company Inc, 2004), 73-86.

devletlerin birbiriyle savaşmayacağını farz etmiştir.¹⁴ Konuyla alakalı nicel çalışmalar, ekonomik getirisi yüksek olan ticareti münasebetlerin barışın korunması üzerindeki olumlu etkisine işaret etmektedir. Oneal, Russett ve Berbaum'un ilgili çalışması, ekonomik alandaki karşılıklı bağımlılığın herhangi iki ülke arasındaki çatışma ihtimalini %43 oranında düşürdüğünü göstermektedir.¹⁵

Ancak ekonomik alandaki karşılıklı bağımlılığın daha çok liberal rejimler arasında barışın korunmasına hizmet ettiği görülmektedir.¹⁶ Liberal demokrasiler liberal olmayan devletlerle savaşa girebilmektedir. Dolayısıyla sadece liberal rejimlerle yönetilen ülkeler arasında kalıcı barıştan bahsedilebilir. Michael W. Doyle, bu müstakil barışın istikrarlı bir genişleme sürecine girdiğini ve dünya barışının sağlanabileceği ümidini güçlendirdiğini öne sürer.¹⁷ Liberal değerlerin yaygınlaşması ve kabul görmesi ile diğer devletler bir sosyalizasyon süreci geçirecek uluslararası topluma entegre olabilecek, barışın sürdürülebildiği coğrafya genişleyecektir.

Devletlerarası teşkilatların öncülüğünde gerçekleştirilecek uluslararası işbirliği liberal barışın tesisinde önemli rol oynamaktadır. Liberalizm, İdealizm geleneğinin dünya çapında federal bir sistem kurmak fikrinden ayrılmış, liberal devletlerin iradesiyle kurulacak uluslararası teşkilatlarla barışın sağlanabileceğini ve korunabileceğini ileri sürmüştür. Uluslararası teşkilatlar belirli norm ve kurallar dâhilinde devletlerarası işbirliğini teşvik edebilecek ve kolektif güvenliği sağlayarak barışı koruyabilecektir. Kolektif güvenliği koordine eden kurumların varlığı, devletlerin menfaat tasarılarının uluslararası istikrarın korunması hedefiyle örtüşmesine hizmet

¹⁴ Robert Howse, "Montesquieu On Commerce, Conquest, War, and Peace," *Brooklyn Journal of International Law* 33 1 (2006): 693-694.

¹⁵ John R. Oneal, Bruce Russett ve Micheal L. Berbaum, "Causes of Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations, 1885-1992," *International Studies Quarterly* 47 3 (2003): 373.

¹⁶ Andrew Moravcsik, "Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics," *International Organization* 51 4 (1997): 534.

¹⁷ Michael W. Doyle, "Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs," *Philosophy and Public Affairs* 12 3 (1983): 206.

edecektir. Devletlerin saldırgan aktörlerin durdurulması için toplu hareket edebileceğini öngören kolektif güvenlik sistemi, muhtemel saldırılara karşı caydırıcı etkiyi muhafaza ederek savaşları engelleyebilecektir. Kolektif güvenlik sisteminde müteceviz devlete karşı gerçekleştirilecek toplu tepki ise bu devleti dengeleyebilecek ölçüde kuvvetli olabilecektir.¹⁸

Uluslararası teşkilatların dünya barışının tesisindeki işlevi Neoliberalizm’de daha belirgindir. Keohane ve Martin’e göre uluslararası teşkilatlar; devletlerarası karşılıklılık ilkesinin gözetilmesi, işbirliğinin belirlenen hedefler doğrultusunda tertip edilmesi ve yürütülmesine katkı sağlayarak kalıcı barışa hizmet etmektedir. Uluslararası teşkilatlar, düzenli bilgi akışını sağlayarak ve karşılıklı taahhütlerin yerine getirilmesi noktasında tarafların ikna olmasını kolaylaştırarak, ülkeler arasında güven inşa etmektedir.¹⁹ Nitekim devletlerarası ikili ilişkiler ölçeğinde gerçekleştirilen nicel çalışmalar, aynı uluslararası teşkilata üye olan ülkeler arasındaki çatışma riskinin daha az olduğunu göstermektedir.²⁰ Uluslararası teşkilatlar ayrıca üye ülkeler arasında ticari bağları güçlendirmekte, böylece barışın sürdürülmesine dolaylı katkıda bulunmaktadır.²¹

Liberal bakış açısı son dönemde çok taraflılığa imkân tanıyan küresel yönetim ilkesiyle barışın sürdürülmesi yönünde yeni yaklaşımlar tasarlamıştır. Küresel yönetim; farklı dış politika tercihleri olan devletlerin, problemlerin teknik yönleri hakkında ihtisas sahibi teknokratların ve sivil toplumun birlikte çözüm üretebileceği bir diyalog zemini işlevi görebilir. Dünya barışına doğrudan veya dolaylı olarak zarar veren terörizm, ekonomik krizler, çevre felaketleri, iklim değişikliği gibi uluslararası tehditlerle mücadele bu diyalog zeminindeki yönetimle gerçekleştirilebilir. Nitekim Birleşmiş Milletler, küresel ve yerel ölçekte

¹⁸ Charles A. Kupchan ve Clifford A. Kupchan, “The Promise of Collective Security,” içinde *Theories of War and Peace: An International Security Reader*, der. Michael E. Brown, Owen R. Coté, Jr., Sean M. Lynn-Jones ve Steven Miller (Massachusetts: The MIT Press., 1998), 397-406.

¹⁹ Robert O. Keohane ve Lisa L. Martin, “The Promise of Institutionalist Theory,” *International Security* 20 1 (1995): 42-50.

²⁰ Oneal, Russett ve Berbaum, “Causes of Peace:” 373.

²¹ Oneal, Russett ve Berbaum, “Causes of Peace:” 389.

yönetişimi gerçekleştirerek liberal barışı muhafaza edebilecek en önemli mekanizma haline gelmiştir.²² Gerek BM Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi'nin yapısı ve yetkileri gerekse diğer devletlerarası teşkilatların demokratik temsil ve müessiriyeti konularında yapılacak reformlarla küresel yönetişimin barışın tesisindeki etkisi artırılabilir.

Uluslararası Entegrasyon Teorileri

Uluslararası entegrasyon teorileri, devletlerin bütünleşmiş topluluklar meydana getirerek güvenliği ve barışı sağlayabilecek bir düzen teşkil edebileceğini ileri sürer. Bütünleşme sürecinin ortaya çıkaracağı karşılıklı bağımlılık ve ortak menfaate dayalı işbirliği devletler topluluğunun üyeleri arasında çatışma ihtimalini düşürebilecek, uluslararası anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözümü doğrultusunda müşterek iradeyi muhafaza edecektir. Fonksiyonalizm ve Neofonksiyonalizm bu iradenin belirli işlevlerin gerçekleştirilmesine yönelik yetki devri ilkesiyle başlatılan işbirliğinin genişlemesi neticesinde ortaya çıkabileceğini ve dünya barışına hizmet edeceğini ileri sürmüştür.

Karl Deutsch'a göre entegrasyon, aralarında karşılıklı bağımlılık bulunan ve birlikte hareket ederek topluluk niteliklerini ve dinamiklerini sürdürebilen birimler arasındaki ilişkidir. Bu birimlerin birbirinden ayrı varlık göstermesi aynı dinamikleri doğurmayacak, birimlerin müstakil hareketi topluluk bünyesindeki hareket tarzlarına göre farklılık arz edecektir.²³ Entegrasyon, topluluk mensubu ülkeleri barışın korunması hedefinde toplayabilecek etkiye sahiptir. Deutsch, uluslararası entegrasyonun çoğulcu nitelik taşıyan bir güvenlik toplululuğuna terfi etmesiyle barışın sağlanabileceğini ifade eder. Çoğulcu güvenlik toplululuğu, temel siyasi değerlerin bağdaştığı, karar mercilerinin karşılıklı duyarlılığı sağlayabildiği ve tarafların birbirinin hareket tarzını tahmin edebildiği şartlarda gerçekleşebilir. Bu topluluğun üye ülkeleri arasında;

²² Richmond, *Peace In International*, 35.

²³ Karl W. Deutsch, *The Analysis of International Relations* (New Jersey: Prentice-Hall Inc., 1978), 198.

ihtilafları silahlı güce başvurarak çözüme eğilimi, dolayısıyla savaş ihtimali asgari düzeyde tutulabilecek, işbirliği yanlısı kamuoyları oluşabilecek, iletişim ve karşılıklı duyarlılığın devamı ile barış sürdürülebilecektir.²⁴

Fonksiyonalizm, barışı sağlayabilecek entegrasyon sürecinin devletlerin ortak ihtiyaçları kapsamında uluslararası teşkilatların devreye girmesi ile başlayabileceğini ileri sürer. David Mitrany, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde bağımsız devlet sayısının artışıyla birlikte uluslararası düzeyde ortak ihtiyaç alanlarının genişleyeceğini öngörmüş, bu ihtiyaç alanlarına özel devletlerarası organların geliştirilebileceğini ifade etmiştir. Savaşların engellenebildiği bir dünya toplumunun ortaya çıkabilmesi için devletleri birlikte hareket etmeye sevk edecek ve birbirine bağlayacak unsurların ön planda tutulması ve yapıcı işbirliğine gidilmesi gereklidir. Uluslararası işbirliği sürecinde Fonksiyonalist yaklaşımın benimsenmesi devletlerin eşit egemenliği ilkesinden kaynaklanabilecek güçlüklerin aşılmasına hizmet edecektir. Fonksiyonalist işbirliği egemenliğin devrini değil belirli işlevlere odaklı uluslararası teşkilatlara yetki devrini esas alır.²⁵ Ortak çıkarlar ve ihtiyaçlar doğrultusunda kurulacak uluslararası teşkilatların faaliyet kapsamı işbirliği sürecinin etkisiyle farklı alanlara doğru yayılacak (ramification), devletlerarası güven tesis edilebilecektir. David Mitrany'ye göre barış, devletlerin belirli alanlardaki yetkilerini devredeceği ve faaliyet alanı peyderpey genişleyecek bu teşkilatlarla sağlanabilecektir.²⁶

Neofonksiyonalizm, devletlerin çıkarları doğrultusunda işbirliğine gitmesi ile entegrasyonun gerçekleşebileceğini, bu sürecin barışın tesisini ve korunmasını sağlayabileceğini öne sürer. Özellikle aynı bölgedeki ülkeler ortak menfaatler kapsamında işbirliğini kurumsal boyuta taşıyarak entegrasyon süreci başlatabilir. Ernst B. Haas'a göre devletleri entegrasyona sevk eden saik, uluslararası ihtiyaçlardan ziyade karar alıcıların

²⁴ Deutsch, *The Analysis of*, 244-251.

²⁵ David Mitrany, "The Functional Approach to World Organization," *Royal Institute of International Affairs* 24 3(1948): 356-359.

²⁶ David Mitrany, *The Functional Theory of World Politics* (Londra: Martin Robertson, 1975), xi.

işbirliğinin menfaat sağlayacağı yönündeki beklentileridir.²⁷ Haas, Mitrany'nin uluslararası işbirliğinin genişleyerek devam edeceği yönündeki tespitini kabul eder ve bu süreci taşma etkisi (spillover) kavramı ile açıklar. Taşma etkisi bir sektörde başlatılan entegrasyonun diğer sektörler için doğru genişlemesidir. Devletler, ilk aşamada planlanmadığı halde entegrasyon kapsamının genişletilmesinin fayda getirebileceğini süreç içinde öğrenebilir ve bu yönde hareket edebilir.²⁸ Entegrasyon, daha fazla alana yayıldıkça devletlere yüksek düzeyde menfaat sağlayan bir dinamik haline gelmekte ve devletlerarası ilişkilere istikrar katmaktadır. Entegrasyon süreci böylece devletlerarası anlaşmazlıkların çözümünde başvurulabilecek normlar ve kuralların oluşmasına hizmet etmekte²⁹, silahlı güç kullanma ihtimalini düşürmektedir. Avrupa bütünleşmesi projesiyle Almanya-Fransa ilişkilerinin çatışma doğurmayacak niteliğe kavuşturulması Neofonksiyonalist bakış açısının bu konuda üzerinde durduğu bir örnektir.

Demokratik Barış Teorisi

Demokratik Barış Teorisi'ne göre demokratik normların yerleşmesiyle kalıcı uluslararası barışın tesisi arasında doğru orantılı bir korelasyon vardır. Halkın karar merciiine etkisi nispetinde devletin silahlı güce başvurma eğiliminin zayıflayacağı, uluslararası ihtilafların çözümünde diplomatik yollara öncelik verileceği farz edilmiştir. Demokratik yönetime sahip devletlerin birbiriyle savaşmayacağı, böylece sürdürülebilir dünya barışının sağlanabileceği ileri sürülür.

Charles L. Montesquieu monarşilerin savaşa daha fazla eğilimli olduğunu ileri sürer. Montesquieu'ye göre demokratik yönetimlerin yaygınlaşması uluslararası barışın muhafaza edilmesini sağlayabilecektir.³⁰

²⁷ Ernst B. Haas, *Beyond the Nation-state: Functionalism and International Organization* (Stanford: Stanford University Press., 1964), 34-35.

²⁸ Haas, *Beyond the Nation-state*, 48.

²⁹ Haas, *Beyond the Nation-state*, 47.

³⁰ Torbjörn L. Knutsen, *A History of International Relations Theory: An Introduction* (Manchester: Manchester University Press, 1992), 106-107.

Halkın iradesinin yönetime yansıdığı cumhuriyetlerde savaşa girme kararı toplum tarafından alınacağı için devletlerarası savaş ihtimali daha düşüktür. Kant, harplerin sebep olacağı yıkım ve zararlardan doğrudan etkilenecek halkın savaşa girme konusunda oldukça ihtiyatlı hareket edeceğini ifade eder.³¹ Böylece devletler sadece tek bir liderin ya da yönetici elitlerin kararıyla diğer devletlere savaş açamayacak, halkın temkinli tutumu neticesinde tercihini çoğu zaman barışçıl çözümden yana kullanacaktır.

Devletin siyasi rejiminin demokratik olmasının barışa katkı sağladığı ampirik verilerle desteklenmektedir. Oneal, Russett ve Berbaum'un 1885-1992 yılları arasındaki döneme ait yaklaşık 10,000 ikili ilişki kapsamında derlediği verilerle gerçekleştirdiği çalışma, demokrasinin barışın tesisine hizmet eden üç temel faktör arasında yer aldığını göstermektedir. Çalışma, iki demokrasi arasındaki çatışma ihtimalinin taraflardan sadece birinin otokrasi olduğu ikililere göre % 86 daha az olduğunu, demokratikleşme sürecinin ise genel kanaatin aksine barışı tehdit etmediğini ortaya koymaktadır.³²

Realizm Geleneğinde Barış Kavramı

Uluslararası barışın korunmasına dönük tasarlanan kolektif güvenlik mekanizmasının; 1931'de Japonya'nın Çin'i, 1939'da Hitler'in Polonya'yı ve Stalin'in Finlandiya'yı işgali karşısında başarısız kalması ve 2. Dünya Savaşı uluslararası ilişkilerde Realizm akımının daha etkili olduğu bir süreci başlatmıştır. Felsefi temellerini Thucydides, Machiavelli, Hobbes ve Rousseau'dan alan Realist bakış açısı, Edward H. Carr'ın İdealizm eleştirisi ve Hans J. Morgenthau'nun ortaya koyduğu Siyasi Realizm'in ilkeleriyle uluslararası ilişkilerin en önemli teorik yaklaşımlarından biri haline gelmiştir. İdealizm'in dünya barışı ile ilgili yaklaşımlarına ütopya

³¹ Kant, *Toward Perpetual Peace*, 7.

³² Oneal, Russett ve Berbaum, "Causes of Peace:" 387-88 (Diğer iki faktör: karşılıklı bağımlılık ve aynı uluslararası teşkilata üyelik).

nazarıyla bakan Realizm, uluslararası seviyede sürdürülebilir barışın hangi şartlar altında gerçekleşeceğine ilişkin bir tasarı geliştirememiştir.³³

Realizm'e göre barışın tesisinin önündeki temel engel insan doğasıdır. İnsanın karşı tarafı baskı altına alma ve şiddet kullanma temayülü devletlerin güç ve nüfuz sahibi olma ve savaşıma eğiliminin ardında yatan sebeptir.³⁴ Realist bakışı açısı, devletleri uluslararası anarşik ortamda varlığını sürdürme mücadelesi veren rasyonel aktörler olarak farz eder. Devletler diğer ülkelerin gelecek hesaplarını en kötü senaryoyu göz önünde bulundurarak değerlendirmekte,³⁵ mevcut kabiliyetlerini güvenlik kaygılarını giderecek ölçüde geliştirmeye çalışmaktadır. Devletlerin kendi güvenliğini sağlamaya yönelik girişimleri ise diğer devletlerin güvenliğine zarar vermekte, böylece karşılıklı güç mücadelesi süreklilik arz etmektedir.

İdealist bakış açısının uluslararası sistemde evrensel nihai barışa doğru bir ilerlemenin olduğu yönündeki tespiti Realist bakış açısı tarafından kabul edilmemiştir. Realizm'e göre evrensel düzeyde tüm düşmanlıkları sona erdirecek bir barış mümkün değildir. Uluslararası ilişkilerde barış belirli dönemlerle sınırlıdır. Barış; devletlerarası güç dengesinin sağlanabildiği ve sıcak savaşın yaşanmadığı süreçlerde kısa süreli gerçekleşebilir. Morgenthau'ya göre barışın korunmasında devletlerarası güç dengesinin sağlanması önemli bir dinamiktir.³⁶ John Mearsheimer da uluslararası ilişkilerde barışın güç dengesine bağlı olduğunu belirtmiş, 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde Avrupa'daki barışın kutuplar arasındaki güç dengesiyle açıklanabileceğini savunmuştur.³⁷

Realizm'in barış yaklaşımı tüm unsurların ve aktörlerin kendisine tabi olduğu bir otoritenin varlığına dayanır. Bu nedenle ülke içinde siyasi

³³ Richmond, *Peace In International*, 55.

³⁴ Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle For Power and Peace* (New York: Knopf, 1967), 31-32.

³⁵ Jack. S. Levy, "War and Peace," içinde *Handbook of International Relations*, der. W. Carlsnaes, T. Rise ve B. A. Simmons, (Londra: SAGE, 2002), 350-368.

³⁶ Morgenthau, *Politics Among Nations*: 20-25.

³⁷ John Mearsheimer, "Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War," *International Security* 15 1 (1990): 11.

otoriteye bağlı sürdürülen bir barıştan bahsedilebilir. Uluslararası ilişkilerin düzensiz yapısı dâhilinde ise benzer bir barış ortamı ancak güçlü bir devletin hegemonyasında ya da savaş sonrası galip devletin nüfuzu altında mümkündür. Bu nitelikteki bir barış süreci de hâkim devletin normları, değerleri, sosyo-ekonomik ve siyasi sistemlere yaklaşımını yansıtır ve ilgili devletin hegemonyasının devamına bağlıdır.³⁸ Realizm'e göre barış sıfır toplamlıdır ve farklı aktörlerin kendi çıkarları doğrultusunda tasarladığı izafi niteliklere sahip bir düzendir. Kendi çıkarları doğrultusunda kendi barışını tasarlayan aktörlerden oluşan uluslararası sistemde bu nedenle kalıcı barışın tesisi imkânsızdır.

İdealizm, Liberalizm ve Demokratik Barış Teorisi'nin dünya barışının gerçekleşmesi için gerekli gördüğü devletlerarası ticari ilişkiler, karşılıklı bağımlılık, işbirliği ve demokrasinin yaygınlaşması gibi dinamikler Realizm'e göre aynı derecede önemli değildir. Realist bakış açısı, bu dinamiklerin uluslararası ortamdaki anarşinin etkilerini ortadan kaldıramayacağını ve savaşı engelleyemeyeceğini ileri sürer. Realist yaklaşım, ekonomik ilişkilerin devletlerarası münasebetler üzerinde etkisi olmadığını, aksine siyasetin ticari bağları belirlediğini kabul eder.³⁹ Devletler güvenlik kaygılarından ötürü muhtemel düşmanları ile olan ticari ilişkilerini kısıtlamaya çalışır. Ticari ilişkilerin sınırlı tutulması kararı, karşı tarafın menfaatinin ve kazanımının daha fazla olabileceği, bunun da savunma yetenekleri açısından karşı tarafı daha avantajlı bir konuma getirebileceği hesabı ile alınır.⁴⁰

Neorealizm barışın tesisi önündeki en büyük engeli uluslararası sistemdeki anarşi olarak değerlendirmiştir. Devletleri "güvenlik ikilemi" algısıyla varlığını sürdürme mücadelesine sevk eden anarşik düzende uluslararası karşılıklı bağımlılığın sağlanması ve işbirliği mümkün değildir. Liberal bakış açısının tanımladığı devletleri ortak norm, kurallar ve benzer

³⁸ Richmond, *Peace In International*, 40-41.

³⁹ Levy, "War and Peace," 357.

⁴⁰ Joseph M. Grieco, "Realist Theory and the Problem of International Cooperation: Analysis with an Amended Prisoners' Dilemma Model," *Journal of Politics* 50 3 (1998): 611.

beklentiler etrafında işbirliğine hazırlayan uluslararası rejimlerin⁴¹ mevcut anarşik sistem üzerindeki tesiri oldukça zayıftır.⁴² Devletlerarası işbirliğini kolaylaştıran uluslararası teşkilatlar ise dünyadaki güç dağılımını yansıtan, büyük güçlerin çıkarları doğrultusunda varlık gösteren yapılardır. Dolayısıyla bu kurumlar dünya barışına hizmet edemez.⁴³ Neorealizm'e göre demokrasinin yaygınlaşması da devletlerarası anarşinin etkilerini ortadan kaldırmayacaktır. Waltz, dünyadaki bütün ülkelerde demokratik rejimin yerleşmesi durumunda dahi uluslararası ilişkilerin anarşik karakterinin sabit kalacağı görüşündedir. Savaşlar, uluslararası ilişkilerin tabiatı gereği kaçınılmazdır ve egemen devletler topluluğu şeklindeki mevcut sistem devam ettiği sürece bu gerçek değişmeyecektir.⁴⁴

Marksizm Geleneğinde Barış Kavramı

Marksist felsefeden temelini alan yapısalcı yaklaşıma göre barış, sosyal adalet ve ekonomik eşitliğin sağlanabildiği sınıfsız bir toplumda gerçekleşebilir. İşçi sınıflarları arasında ulusaşırı örgütlenmelerle geliştirilecek direniş neticesinde küresel kapitalist sistem kaldırılarak ve uluslararası adalet tesis edilerek dünya barışı sağlanabilecektir. Marksist bakış açısıyla tasarlanan Merkez-Çevre Teorisi ve Dünya Sistemi Teorisi gibi yapısalcı teoriler; uluslararası sistemde kalıcı barışın, emperyalizmi besleyen kapitalizmin ortadan kaldırılması ve kaynakların eşit tahsisi ile mümkün olabileceğini savunmuştur.

Marksist düşünce, diyalektik materyalizm anlayışı çizgisinde küresel barışa doğru ilerleyen bir sürecin varlığını kabul eder. İdealizm'den farklı olarak Marksizm'in tasavvur ettiği nihai barış, sınıflar arası çatışmanın yol açacağı sosyalist devrimlerle silahlı güç kullanılarak gerçekleştirilecektir. Karl Marx materyalist bakış açısıyla, sınıflar arası çatışmanın yeni bir

⁴¹ Stephen D. Krasner, *International Regimes* (New York: Cornell University Press, 1983), 2.

⁴² Richmond, *Peace In International*, 51.

⁴³ John Mearsheimer, "The False Promise of International Institutions," *International Security* 19 3 (1994-1995): 7.

⁴⁴ Kenneth N. Waltz, "Structural Realism after the Cold War," *International Security* 25 1 (2000): 7-10.

ekonomik, sosyal ve siyasi düzenin ortaya çıkışında önemli rol oynadığını ileri sürmüştür.⁴⁵ Materyalizm'e göre iktisadi ilişkiler toplum hayatının ve siyasi yapının temelini oluşturur. İnsanlık tarihini, toplumu ve siyasi süreçleri yönlendiren itici güç ekonomik altyapıdan kaynaklanır. Siyasi ve sosyal kurumlardan oluşan üstyapıyı belirleyen ekonomik altyapıdır. Dolayısıyla uluslararası ilişkilerin temel dinamiği ekonomik unsurlardır. Mevcut kapitalist sistemde devletlerarası siyasi münasebetleri belirleyen ve yönlendiren ekonomik alandaki yapısal ilişkilerdir. Yeni emperyalizm, bir topluluğa siyasi egemenliğin dayatılması ile değil ekonomik ilişkilerle baskı kurulması şeklinde tezahür etmektedir.⁴⁶

Marksizm'e göre özel mülkiyet, kâr edinme ve maddi çıkarlar üzerine kurulu ve sermaye birikimine dönük işleyen kapitalist sistem, doğası gereği adaletsiz ve haksız bir düzendir. Kapitalizm; elitlerin menfaatine hizmet ederken kitlelerin sömürülmesine ve ötekileşmesine yol açmakta, böylece toplumdaki sınıf yapısını muhafaza etmektedir. Bu çelişkileri kapitalist sistemin şiddetli bir devrimle bertaraf edilmesi sonucunu doğuracak; sosyal adalet ve ekonomik eşitliğin sağlandığı, özel mülkiyetin olmadığı bir düzende barış tesis edilebilecektir.⁴⁷ İşçi sınıfının burjuvaziyi alt etmesiyle ulusal düzeyde sosyal adalet ve ekonomik eşitlik temelli bir barış sağlanabilir. İşçi sınıflarının ulusaşırı örgütlenmesiyle yayılacak sosyalist devrimler ise küresel kapitalizmi kaldırabilecek, dünya barışını temin edebilecektir.

Yapısalcı yaklaşıma göre kapitalist sistem uluslararası ölçekte gelişmiş ülkelerin menfaatlerine hizmet edecek şekilde tanzim edilmiştir. Dar bir zümrenin denetiminde olan küresel ekonomi, ticaret, devletler ve uluslararası teşkilatlar, kaynakların bu zümrenin çıkarları doğrultusunda kullanılmasına, dolayısıyla adaletsizliğe ve dünya nüfusunun büyük çoğunluğunun yoksul kalmasına yol açmaktadır. Lenin, kapitalizmi

⁴⁵ Karl Marx ve Friedrich Engels, *Manifesto of the Communist Party* (New York: Cosimo, Inc., 2009), 54-55.

⁴⁶ Ellen Meiksins Wood, "A Manifesto for Global Capital?" içinde *Debating Empire*, der. Gopal Balakrishnan (New York: Verso, 2003), 61-82.

⁴⁷ Richmond, *Peace In International*, 60.

emperyalizme yol açtığı için barışın önündeki en büyük engel olarak değerlendirmiştir.⁴⁸ Troçki, devletlerarasında dengesiz bir gelişmeye neden olduğu için kapitalizmin uluslararası çatışmaların temel sebebi olduğunu ileri sürer.⁴⁹ Dünya barışının önündeki temel engel kapitalizmdir. Serbest piyasa kuralları uyarınca gerçekleşen uluslararası ticaret, merkez ile çevre arasında merkezdeki gelişmiş ülkeler lehine asimetrik bir bağımlılığa neden olmaktadır.

Johan Galtung'un merkez-çevre teorisine göre ulusal ölçekte ve uluslararası düzeyde barış; emperyalizmin sürekliliğini sağlayan yapısal şiddetin kaldırılması ile tesis edilebilir. Yapısal şiddet, insanların potansiyel kabiliyetleri ile gerçek hayatta imkânları arasındaki farka sebep olan etkidir. Gelir düzeyinin düşüklüğü, eğitim ve sağlık hizmetlerinin yeterli ölçüde sunulmayışı veya ortalama yaşam süresinin kısa olması yapısal nitelikte şiddetin varlığına işaret etmektedir.⁵⁰ Yapısal şiddet, hayat kaliteleri farklı olan topluluklar meydana getirmekte, barışı imkânsız kılmaktadır. Galtung'a göre iki topluluk arasındaki çatışma ihtimali bu toplulukların hayat kaliteleri arasındaki farkın büyüklüğü ile doğru orantılıdır.⁵¹ Kaynakların eşit dağılımı ve kaynakların dağılımında eşit yetki tahsisi ile gerçekleştirilecek dikey kalkınma⁵² aralarında hayat kalitesi farkı olmayan toplumları meydana getirebilecektir. Böylece yapısal şiddet ortadan kaldırılabilecek ve barış gerçekleşebilecektir.

Johan Galtung'a göre dünya, merkez ve çevre ülkelerden oluşur ve ayrıca her ülkenin kendi merkez ve çevresi vardır. Uluslararası düzeyde merkez ülkeler ile çevre ülkeler arasında ve her ülkedeki merkez-çevre arasında hayat şartları açısından eşitsizlik, dolayısıyla çıkar çatışması vardır. Çevre ülkelerde yönetici elitlerden oluşan merkez, merkez

⁴⁸ V. I. Lenin, *Imperialism: The Highest Stage of Capitalism* (Newtown: Resistance Books, 1999), 11-12.

⁴⁹ Richmond, *Peace In International*, 61.

⁵⁰ Johan Galtung, "Violence, Peace, and Peace Research," *Journal of Peace Research* 6 3 (1969): 171.

⁵¹ Johan Galtung, "A Structural Theory of Imperialism," *Journal of Peace Research* 8 2 (1971): 82.

⁵² Galtung, "Violence, Peace," 183.

ülkelerdeki merkeze bağlı hareket eder ve bu iki merkez arasında menfaat birliği vardır. Çevre ülkelerdeki merkez-çevre arasındaki çatışma merkez ülkelerdeki merkez-çevre arasındaki eşitsizliğe nazaran daha yoğundur. Asıl çıkar çatışması ise merkez ülkelerdeki merkez ile çevre ülkelerdeki çevre arasında bulunmaktadır.⁵³ Galtung, yapısal emperyalizm olarak adlandırdığı bu ilişki biçimlerini uluslararası barışın önündeki temel engel olarak görmektedir. Yapısal emperyalizm sadece ekonomik eşitsizlik olarak değil; siyasi, askeri, kültürel sahalarda, iletişim ve ulaşım teknolojilerinde de merkez ülkeler lehine işleyen bir sistemdir.⁵⁴ Merkez-çevre ülkeleri arasındaki asimetrik ilişkinin son bulması ve az gelişmiş devletlerin sosyal adaleti gözeterek kalkınmasıyla dünya barışı mümkün olabilecektir.

Immanuel Wallerstein'in Dünya Sistemi Teorisi'ne göre uluslararası düzeyde barışın önündeki temel engel, kapitalist üretim ilişkilerinin tarihi süreçte yol açtığı mevcut dünya ekonomisinin yapısıdır. Gelişmiş ülkelerin çıkarına hizmet eden kapitalizm, uluslararası sistemde kutuplaşmaya sebep olmakta, uluslararası çatışmaların ve savaşların temel nedeni olan az gelişmişliği ortaya çıkarmaktadır. Sermaye birikimine dayalı kapitalist dünya ekonomisinde, artı değerın çevreden merkeze transfer edildiği bir işbölümü vardır. Bu işbölümü merkezin gelişmişlik düzeyini muhafaza ederken çevre ülkelerdeki yoksulluğun giderilmesini engellemektedir. Gelişmekte olan ülkelerden oluşan yarı-çevre ülkeleri ise merkez ile çevre arasında merkezin menfaatlerine hizmet eden yapısal bir unsur konumundadır.⁵⁵ Kapitalist sisteme yön veren ve yoksullukla mücadele iddiasıyla kurulan uluslararası teşkilatlar ise gelişmiş ülkelerin çıkarları doğrultusunda hareket etmektedir. Barış; çevre ülkelerinin merkeze bağımlı tutulduğu kapitalist dünya ekonomisinde gerçekleşecek yapısal değişimle ekonomik adalet sağlanabilirse mümkün görünmektedir.

⁵³ Galtung, "A Structural Theory," 83-84.

⁵⁴ Galtung, "A Structural Theory," 91-94.

⁵⁵ Immanuel Wallerstein, "The Inter-State Structure of the Modern World System" içinde *International Theory: Positivism and Beyond*, der. Steve Smith, Ken Booth ve Marysia Zalewski (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), 87-107.

POSTPOZİTİVİST TEORİLERDE BARIŞ KAVRAMI

Eleştirel Kuram'ın Barış Kavramı

Eleştirel Kuram; sosyal bir teori geliştirme hedefi doğrultusunda Pozitivizm ve pozitivist uluslararası ilişkiler teorilerinin sorgulanması ile ortaya çıkmıştır. Kuram, Pozitivizm'in sosyal bilimlerde değer hükümlerinden bağımsız bilgi edinilebileceği yönündeki ilkesine itiraz eder. Robert W. Cox, teorilerin belirli sosyal ve siyasi şartlar dâhilinde belirli çıkarılara dönük tasarlandığını, tamamen nesnel olamayacağını ileri sürmüştür.⁵⁶ Normatif öğelerden, ahlaki ve kültürel değerlerden arınmış bilgi mümkün değildir. Uluslararası sistemdeki dinamikleri inceleyen gözlemci, teorik varsayımlarını ideolojik eğilimlerinden bağımsız kalarak geliştiremez. Antonio Gramsci'nin eserleri ve Frankfurt Ekolü'nden düşünce temelini alan Eleştirel Kuram, farklı eleştirel yaklaşımlardan oluştuğu için yekpare bir görünüm arz etmez. Ancak, Kuram içinde olduğu kabul edilen çeşitli yaklaşımların ortak yanının insanın özgürleşmesinin önündeki engelleri keşfetme ve kaldırma gayreti olduğu söylenebilir.⁵⁷

Liberalizm, Realizm ve Marksizm gibi teorilerin insanı tâli planda ve edilgen konumda ele aldığını ileri süren Eleştirel Kuram, öncelikli olarak incelenmesi gereken unsurun insan olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle Eleştirel Kuram çizgisindeki düşünürler, temel sorunsal olarak insanın özgürleşmesini ele almış, Marksizm'deki sınıf kavramına bağlı özgürleşme hedefini daha geniş bir çerçevede incelemiştir. Eleştirel Kuram, uluslararası ilişkilerin klasik devlet egemenliği çerçevesi dışına çıkarak, insanın özgürleşmesini merkeze yerleştiren bir barış tasvir etmiştir. Devletlerin çıkarı yerine özgürleşmeye imkân tanıyacak insan hakları ön plandadır. Barış; insanların kültür ve kimliğinin tanındığı, maddi

⁵⁶ Robert W. Cox, "Social Forces, States, and World Order: Beyond International Relations Theory," içinde *Neorealism and Its Critics*, der. Robert O. Keohane (New York: Columbia University Press, 1971), 204-254.

⁵⁷ Richard Wyn Jones, "Introduction: Locating Critical International Relations Theory," içinde *Critical Theory & World Politics*, der. Richard Wyn Jones (Londra: Lynne Rienner Publishers, 2001), 1-19.

kaygılarının giderildiği bir ortamda mümkün olabilir. Ötekileşme, dışlanma ve eşitsizlik gibi sorunların ortadan kaldırılması ile insanın özgürleşeceğini savunan Kuram, bu özgürleşmenin devrimlerle gerçekleşeceği yaklaşımını kabul etmez. Birey, dışarıdan müdahale ile değil kendi iradesiyle özgürleşebilecektir.⁵⁸ Devletler, devletlerarası teşkilatlar, uluslararası finans kurumlarının yanında bireyler, sosyal hareketler ve sivil toplum kuruluşları da uluslararası adaletin sağlanması ile gerçekleşecek barışa katkıda bulunabilir.

Eleştirel Kuram, uluslararası ilişkilerde anarşi ve güç gibi değişmez kurallar olduğu fikrine karşı çıkmaktadır. Kuram, tarihi süreci durağan olarak değil değişim içinde ele alır. Eleştirel teorisyenler; uluslararası sistemin niteliğinin ve sosyal ilişki biçimlerinin, insan doğasından veya sabit anarşik yapıdan kaynaklandığı ve değiştirilemeyeceği savını kabul etmezler. Eleştirel Kuram; kurumları, toplum ve iktidar ilişkilerini mevcut biçimiyle değerlendirmek yerine sorgulamayı tercih eder.⁵⁹ Sistem düzeyinde bir determinizm söz konusu değildir. Tarihi süreci yönlendiren insan topluluklarının iradesidir. İnsanlar toplu halde hareket ederek barışın önündeki yapısal engelleri kaldırabilir.⁶⁰ Değişmezlik ilkesinin kabul edilmesi, hâlihazırdaki uluslararası sistemin ve sosyal yapıların yol açtığı eşitsizliklerin ve gelir dengesizliklerinin sürdürülmesine hizmet etmektedir. Yönetici sınıfın menfaatlerini korumaya dönük kurgulanmış bir ideolojiyle sürdürülen hegemonyanın yıkılması için önce sorgulanması gerekmektedir. Bu sorgulama süreci; mevcut siyasi, ekonomik ve sosyal yapıların yegâne alternatif olmadığı ve değiştirilebileceği yönünde kanaati, dolayısıyla iradeyi ortaya çıkarabilecektir. Dünya barışı, kurumsal ve ideolojik baskının varlığına ilişkin farkındalığın artması, insanın özgür düşünebilmesi ve hareket edebilmesi ile gerçekleştirilebilir.

⁵⁸ Richmond, *Peace In International*, 125.

⁵⁹ Cox, "Social Forces," 208.

⁶⁰ Andrew Linklater, "The Achievements of Critical Theory," içinde *International Theory: Positivism and Beyond*, der. Steve Smith, Ken Booth ve Marysia Zalevski (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), 282.

Eleştirel Kuram, toplumların karşılıklı iletişimini barışın tesisinde önemli bir unsur olarak değerlendirmiştir. Andrew Linklater'a göre barış, devlet ve toplum sınırlarını aşan, siyasi ve ekonomik sistemlerin üzerinde evrensel bir nitelik taşır. İletişimin tüm insanların özgürleşmesini sağlayacak şekilde kullanıldığı ve evrensel diyalogun hiç kimseyi ve hiçbir topluluğu dışlamayacak şekilde gerçekleştiği bir dünyada barış mümkün olabilir.⁶¹ Eleştirel Kuram, evrensel ölçekte geçerli olabilecek bir değerler bütünü olduğunu kabul eder ve bu değerlerin iletişim yoluyla yaygınlaşabileceğini ileri sürer. Böylece, üzerinde fikir alış-verişi yapılan ve uzlaşılan değerler ağırlık kazanacak, ortak değerlerin benimsenmesiyle farklılıklardan kaynaklanan uyuşmazlıklar giderilebilecektir. Evrensel barış bu değerlerin karşılıklı eleştiriye dayalı bir sosyal öğrenme süreci ile yerleşmesi neticesinde sürdürülebilir bir nitelik kazanabilecektir.

Postyapısalcı Yaklaşımın Barış Kavramı

Postyapısalcılık, Pozitivizm ve pozitivist uluslararası ilişkiler teorilerine yönelik gelişen eleştirel akımın ikinci önemli ayağını oluşturmuştur. Postyapısalcı bakış açısı, dünya barışının tesisi konusunda Aydınlanma felsefesi kaynaklı akılcı ilerleme, evrensel normlar ve devlet-merkezli yaklaşımlara itiraz etmektedir. Postyapısalcı düşünceye göre ortodoks uluslararası ilişkiler teorileri, güçlü aktörlerin hegemonyasına ve çıkarlarına entelektüel düzlemde meşruiyet kazandıran kisve işlevindedir. Batılı ontolojik, metodolojik ve epistemolojik kaynaklardan temelini alan Liberalizm ve Realizm geleneklerinin varsayımları bu nedenle barışa hizmet edemez.⁶² Gerçeği yansıtmayan ve nesnel olmayan bu varsayımlarla bağlantılı olarak savunulan değerler başat aktörlerin menfaatlerini korumaktadır. Postyapısalcı bakış açısı bu sebeple kalıcı barışın tesisi için uluslararası ilişkilerin anlam dünyasında yeni bir ontoloji ihtiyacına işaret etmiştir.

⁶¹ Linklater, "The Achievements," 286.

⁶² Richmond, *Peace In International*, 136-141.

Postyapısalcı yaklaşım, barışın nasıl gerçekleştirilebileceğine ilişkin bir yol haritası sunmasa da tesis edilebilecek barışın niteliklerini açıklamaktadır. Barış, mevcut uluslararası sistemdeki hegemonyaya karşı toplumlararası bir dayanışma ve direnç siyasetinin geliştirilmesiyle gerçekleşebilir.⁶³ Barışın tesisi Eleştirel teoride olduğu gibi insanların özgürleşmesi demektir. Ancak Postyapısalcı düşüncede, barışın getireceği özgürleşme sadece hâkim güçlerin sultasından kurtulmak değil Aydınlanma felsefesinden kaynağını alan Batı menşeli anlayış tarzının dışına çıkabilmektir. Postyapısalcı düşüncede, aynı evrensel değerlere bağlı tek bir barış anlayışından ziyade yerel değerlerle bütünleşmiş farklı barışların birlikte var olduğu çoklu barış anlayışı vardır. Bu barış anlayışları da sabit ilkelere bağlı olmayıp değişen şartlarda farkı biçimlerde sürdürülebilir niteliktedir.

Postyapısalcılık'ta barışın temel özelliği hegemonya karşıtlığına dayanmasıdır. Postyapısalcı düşünürler, düşünceleri biçimlendiren hâkim bilgi ve söylemlerin güç ve otorite ile ilişkisini sorgular. Michel Foucault'ya göre güçlü aktörler tarafından gerçek iddiasıyla sunulan bilgi, tek alternatife dönüşmekte ve aynı konuya ilişkin diğer yaklaşımları devre dışı bırakmaktadır.⁶⁴ Hegemonik güçler, ürettiği bilgi ve söylemlerle kendi menfaatleri doğrultusunda işleyen mevcut sistemi idame ettirmektedir. Barış için öncelikle hâkim aktörler tarafından sunulan bilginin ve kullanılan söylemlerin sorgulanması ve hegemonyanın çözümlenmesi gereklidir.

Postyapısalcı yaklaşımın barış kavramı farklılıkların kabulüne ve çok merkezli bir yapıya dayanır. Evrensel barış, belirli değerlerin dünya ölçeğinde yaygınlaşmasıyla tesis edilemez. Çünkü bu nitelikteki bir barış, söz konusu değerlerin evrensel ölçekte uygulanması sürecinde değerlerin sahibi olduğunu iddia eden ve dünyaya hükmetmeye çalışan bir merkezi doğurabilir. Postyapısalcı düşünceye göre, bir barış anlayışının evrensel olduğu savıyla ve tek seçenek şeklinde diğer insanlara ve toplumlara

⁶³ Richmond, *Peace In International*, 146.

⁶⁴ Michel Foucault, *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*, der. C. Gordon (New York: Pantheon Books, 1980), 131-133.

dayatılması barışın sağlanmasına hizmet etmez. Farklı kimliklere ve kültürlere sahip toplulukların barış içinde birlikte varlık gösterebilmesi için çoğulcu bir barış anlayışının yerleşmesi elzemdir.

Postyapısalcı düşüncenin tasvir ettiği barışa imkân tanıyan ilkeler veya değerler zamanla değişen şartlara göre yeniden tanımlanabilir. Bugün ve gelecekte barışın gerçekleşebileceği şartlara yönelik zamanla değişmeyecek sabit normlar ve kurallar belirlenemez. Barış, nihai bir son durum değil, farklı fikirlerin ve kimliklerin birlikte var olduğu sürecin dinamik niteliğidir. Bu sürekliliğin sağlanabilmesi için Walker, hâkim kavramları sorgulayabilecek sosyal hareketlerin önemine işaret etmektedir.⁶⁵ Yerleşik düzenin sorgulanması bu şekilde mümkün olabilecek, farklılıkların kabul edildiği kendini yenileyebilen bir barış sağlanabilecektir.

Sonuç

Pozitivist uluslararası ilişkiler teorilerinde barış kavramına ilişkin dikkate alınabilecek geniş bir tasarılar ve değerlendirmeler dizisi olduğu söylenebilir. Realizm geleneği savaşın olmadığı dönemlerle sınırlı bir barış tanımlamakta, İdealizm ve Marksizm geleneklerinden kaynağını alan teoriler küresel ölçekte nihai bir barışın belirli şartlar altında gerçekleşebileceğini ileri sürmektedir. Pozitivizm'in tüm bilimlerde tek metodoloji ısrarına önemli eleştiriler getiren postpozitivist teoriler ise barışın nasıl tesis edilebileceği noktasında bütüncül ve uygulanabilir öneriler sunamamıştır. Ancak postpozitivist eleştiri ekolleri, uluslararası ilişkiler disiplininin Batı'nın inanç ve düşünce dünyası dışına açılması ve evrensel nitelik kazanması vetiresinin başlangıcı olarak değerlendirilebilir. Bu sürecin de uluslararası ilişkiler teorilerinde dünya barışının nasıl sağlanabileceği konusunun beslendiği felsefi temelerde çeşitlenmeye imkân tanıyacağı zannedilmektedir.

⁶⁵ R. B. J. Walker, "Social Movements/World Politics," içinde *The Global Resistance Reader*, der. Louise Amoore (Oxon: Routledge, 2005), 136-149.

Disiplinin hâlihazırdaki barış projeleri, uluslararası ilişkiler akademisinde bir paradigma değişimine ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Dünya barışının tesisine yönelik uygulanabilir teorik yaklaşımların hazırlanabilmesi, çatışma ve tek taraflı çıkar temelli varsayımların yerini karşılıklı hoşgörü, anlayış ve işbirliği odaklı bir paradigmanın almasıyla gerçekleşebilecektir. Paradigma değişimi açısından, insan tabiatının dünya barışına etkisi konusunda eğitimin rolü üzerine çalışmalara ihtiyaç olduğu görülmektedir. Uluslararası ilişkilerin geleneksel olarak istifade ettiği ekonomi, sosyoloji ve antropoloji gibi disiplinlere pedagoji dâhil edilebilir. Eğitimin barış düşüncesi üzerindeki etkisi incelenerek, disiplinin ilgili çalışmalarında nesillere sağlanabilecek eğitimin içeriği uluslararası barış ekseninde tasarlanabilir. Fert ve toplumların tedrisatla barışçıl çözümleri önceleyecek olgunluğa ulaşması, insandaki paylaşma duygusu ve barış içinde birlikte yaşama eğiliminin eğitimle güçlendirilmesi mümkün görünmektedir. İdealizm geleneğinin savunduğu demokratik değerlerin benimsenmesi ve postpozitivist teorilerin açıkladığı diyalog kültürünün yerleşmesi eğitime bağlı olarak gerçekleşebilir.

Eleştirel Kuram'ın vurguladığı iletişimin işlevi, uluslararası ilişkiler teorilerinin barış projelerinde karşılıklı anlayış ve işbirliği odaklı paradigmaya terfi için dikkate alınabilir. Barışın tesisi ve korunması ile ilgili teorik varsayımların modern insan hayatına yön veren medyanın rolünü kapsayacak şekilde geniş tutulması önemlidir. Medyanın önyargı, anlaşmazlık, düşmanlık ve çatışmalara yol açan diğer dinamikler üzerinde ne ölçüde etkili olduğunu yakın tarihteki gelişmeler göstermiştir. Öğretici medya desteği ve toplumlar arası karşılıklı anlayış merkezli iletişim, birey ve toplumlarda barış düşüncesinin yerleşmesine hizmet edebilecektir. Birey ve toplumlardaki barış düşüncesinin sivil toplum kuruluşları, devletler ve uluslararası teşkilatların yöntem ve hedeflerine tesir etmesi ile dünya barışı gerçekçi bir proje halini alabilir.

Yapısalcı yaklaşımların öncelikli olarak ele aldığı ekonomik adaletin sağlanması gerçekçi bir barış projesinin diğer boyutunu oluşturmaktadır. Sürdürülebilir dünya barışı için uluslararası düzeydeki ekonomik eşitsizliğin giderilmesine dönük barışçıl yol haritaları tasarlanabilir. Bu

süreçler gelişmiş ülkeler ile azgelişmiş ülkeler arasında ortak menfaati ve işbirliğini ön planda tutacak şekilde belirlenebilir. Yoksul ülkelerde yoksulluktan kaynaklanan sorunların zengin ülkeleri de olumsuz etkilediği, azgelişmiş ülkelerin kalkındırılmasıyla gelişmiş ülkelerin refahının artacağı yönünde varsayımlar düşünülebilir. İstikrarlı kalkınmanın süreklilik arz etmesi için ise uluslararası ve bölgesel entegrasyon süreçlerinin sürdürülmesi, devletlerarası işbirliklerinin yönetim ilkesi korunacak şekilde kurumsallaştırılarak ilerletilmesi gereklidir.

KAYNAKÇA

- Arı, Tayyar. *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2004.
- Cox, Robert W. "Social Forces, States, and World Order: Beyond International Relations Theory." içinde *Neorealism and Its Critics*. Derleyen Robert O. Keohane, 204-254. New York: Columbia University Press, 1971.
- Deutsch, Karl W. *The Analysis of International Relations*. New Jersey: Prentice-Hall Inc., 1978.
- Doyle, Michael W. "Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs." *Philosophy and Public Affairs* 12 3 (1983): 205-235.
- Doyle, Michael W. "Liberalism in World Politics." içinde *Essential Readings in World Politics*. Derleyenler Karen A. Mingst & Jack L. Synder. New York: W. W. Norton & Company Inc, 2004.
- Foucault, Michel. *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*. Derleyen C. Gordon. New York: Pantheon Books, 1980.
- Grotius, Hugo. "Prolegomena to The Law of War and Peace." İçinde *Classics of International Relations*. Derleyen John A. Vasquez. New Jersey: Prentice-Hall Inc., 1996.
- Haas, Ernst B. *Beyond the Nation-state: Functionalism and International Organization*. Stanford: Stanford University Press., 1964.
- Howse, Robert. "Montesquieu On Commerce, Conquest, War, and Peace." *Brooklyn Journal of International Law* 33 1 (2006): 693-708.

- Johan Galtung. "A Structural Theory of Imperialism." *Journal of Peace Research* 8 2 (1971): 81-117.
- Johan Galtung. "Violence, Peace, and Peace Research." *Journal of Peace Research* 6 3 (1969): 167-191.
- John Mearsheimer. "The False Promise of International Institutions." *International Security* 19 3 (1994-1995): 5-49.
- John Mearsheimer. "Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War." *International Security* 15 1 (1990): 5-56.
- Jones, Richard Wyn. "Introduction: Locating Critical International Relations Theory." içinde *Critical Theory & World Politics*. Derleyen Richard Wyn Jones. Londra: Lynne Rienner Publishers, 2001.
- Joseph M. Grieco. "Realist Theory and the Problem of International Cooperation: Analysis with an Amended Prisoners' Dilemma Model." *Journal of Politics* 50 3 (1998): 600-624.
- Kant, Immanuel. *Toward Perpetual Peace: A Philosophical Sketch*.1795.
<http://www.earlymoderntexts.com/pdf/kantpeac.pdf>.
- Keohane Robert O. ve Lisa L. Martin. "The Promise of Institutional Theory." *International Security* 20 1 (1995): 39-51.
- Knutsen, Torbjörn L. *A History of International Relations Theory: An Introduction*. Manchester: Manchester University Press, 1992.
- Krasner, Stephen D. *International Regimes*. New York: Cornell University Press, 1983.
- Kupchan, Charles A. ve Clifford A. Kupchan, "The Promise of Collective Security," içinde *Theories of War and Peace: An International Security*

Reader, Derleyenler Michael E. Brown, Owen R. Coté, Jr., Sean M. Lynn-Jones ve Steven Miller. Massachusetts: The MIT Press., 1998.

Lenin, V. I. *Imperialism: The Highest Stage of Capitalism*. Newtown: Resistance Books, 1999.

Levy, Jack. S. “War and Peace.” içinde *Handbook of International Relations*. Derleyenler W. Carlsnaes, T. Rise ve B. A. Simmons. Londra: SAGE, 2002.

Linklater, Andrew. “The Achievements of Critical Theory.” içinde *International Theory: Positivism and Beyond*. Derleyenler Steve Smith, Ken Booth ve Marysia Zalevski. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

Marx, Karl ve Friedrich Engels. *Manifesto of the Communist Party*. New York: Cosimo, Inc., 2009.

Mitrany, David. “The Functional Approach to World Organization.” *Royal Institute of International Affairs* 24 3(1948): 350-360.

Mitrany, David. *The Functional Theory of World Politics*. Londra: Martin Robertson, 1975.

Moravcsik, Andrew. “Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics.” *International Organization* 51 4 (1997): 513-553.

Morgenthau, Hans J. *Politics Among Nations: The Struggle For Power and Peace*. New York: Knopf, 1967.

Oneal, John R., Bruce Russett ve Micheal L. Berbaum. “Causes of Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations, 1885-1992.” *International Studies Quarterly* 47 3 (2003): 371-393.

- Richmond, Oliver P. *Peace In International Relations*. New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2008.
- Sönmezoğlu, Faruk. *Uluslararası İlişkilere Giriş*. İstanbul: Der Yayınları, 2009.
- Walker, R. B. J. “Social Movements/World Politics.” içinde *The Global Resistance Reader*. Derleyen Louise Amoore. Oxon: Routledge, 2005.
- Wallerstein, Immanuel. “The Inter-State Structure of the Modern World System.” içinde *International Theory: Positivism and Beyond*. Derleyenler Steve Smith, Ken Booth ve Marysia Zalevski. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- Waltz, Kenneth N. “Structural Realism after the Cold War.” *International Security* 25 1 (2000): 5-41.
- Wilson, Woodrow. “The Fourteen Points.” içinde *Classics of International Relations*. Derleyen John A. Vasquez. New Jersey: Prentice-Hall Inc., 1996.
- Wood, Ellen Meiksins. “A Manifesto for Global Capital?” içinde *Debating Empire*. Derleyen Gopal Balakrishnan. New York: Verso, 2003.

